

På jagt efter en dansk nyliberalisme

Skrevet af: **Bent Gravesen** | Offentliggjort: 01. september 2009

Anders Lundkvist (red): Dansk nyliberalisme, Forlaget Frydendal, Pozkal 2009 ISBN 978-87-78-7-738-3, 435 si-der, 299 kr.

Findes der en særlig dansk nyliberalisme? Hvad er i givet fald indholdet og det særligt danske? Hvad er det nye i den danske nyliberalisme sammenlignet med f.eks. Venstres tidligere 'gammelliberalisme'? Hvornår skiftede det fra gammelliberalisme til nyliberalisme, og hvordan skete det?

Disse spørgsmål er gode at stille i en tid, hvor mange gode centrum-venstre-kræfter - ikke mindst venstrefløjen - bruger begrebet nyliberalisme som et meget bredt og internationalt dækkende buzzword for de seneste årtiers kapitalistiske udvikling. Hvis de danske centrum-venstre-kræfter effektivt skal kunne tage kampen op mod nyliberalismens håndfaste politiske forandringer af det danske samfund, er det ikke nok med et alment ideologisk fjendebillede. Så er det også nødvendigt at vide mere præcist, hvor og hvordan nyliberalismens samfundsforandringer har sat og vil sætte sig igennem i det danske samfund.

Desværre har kun få hidtil forsøgt at svare på spørgsmålene om en særlig dansk nyliberalisme og dens konkrete indhold. Men netop derfor var mine forventninger store, da jeg begyndte at læse antologien *Dansk nyliberalisme*. Måske var forventninger større, end man med rimelighed kan stille til en antologi, der har så relativt få tidligere analyser at bygge på. I hvert fald fik jeg ikke alle mine forventninger indfriet, da jeg gik på jagt efter en dansk nyliberalisme i bogen. Modsat betyder det dog ikke, at der slet ikke er noget at komme efter i bogen. Langtfra.

Antologien består af 15 kortere eller længere artikler, der er indrammet af en indledning og et efterskrift af antologiens redaktør, Anders Lundkvist. Antologien forsøger at skildre dansk nyliberalisme ud fra en række forskellige, indbyrdes supplerende tilgange: Økonomi, politik, sociologi og miljø. Samtidig tages de langsynede historiske briller på i flere af artikler, hvor forfatterne forsøger at forklare nyliberalismens opkomst og gennemslag på en række forskellige samfundsområder.

Anders Lundkvist forsøger i en indledning at svare på, hvad der er det nye i nyliberalismen sammenlignet med den klassiske liberalisme. Han fremhæver, at den grundlæggende forskel mellem nyliberalisme og klassisk liberalisme er, at nyliberalismen nødvendigvis må være en økonomisk og politisk strategi, der forholder sig til et økonomisk-politisk system, hvor den klassiske liberalisme undervejs har 'tabt' til fordel for en økonomi og et politisk system dybt præget af klassekompromis, politisk regulering og keynesiansk præget konjunkturpolitik. Det nye i nyliberalismen er med andre ord, at den har arbejderbevægelsens og demokratiets politiske og institutionelle erobringer som en afgørende og uomgængelig strategisk udfordring.

Nyliberalismen kan således udmærket være, og er ofte, ideologisk 'gammel'. Men den må nødvendigvis være politisk-strategisk 'ny'. Nyliberalisme er først og fremmest politisk-strategisk. Den ideologiske hyldest til jagten på umiddelbar profit og markedskræfternes blinde regulering er på mange måder 'gammelliberalistisk'. Men de mere praktisk politiske reformforslag er 'nyliberalistiske'. De sigter på at lave om på et samfund og en samfundsøkonomi, der er dybt præget af politisk og demokratisk regulering. Nyliberalisme er således et eller flere forskellige bud på at befri økonomien fra demokratisk regulering. Den klassiske liberalisme havde derimod en anden

politisk-strategisk opgave, nemlig at befri økonomien fra feudal og aristokratisk regulering.

Anders Lundkvist fremhæver nogle af de overordnede elementer i en sådan nyliberal strategi, bl.a. bestræbelsen på at underlægge den offentlige sektor en intern markedsregulering uden nødvendigvis at privatisere og flytte ejendomsretten over på private hænder. I den forstand bliver indførelse af New Public Management, frit valg, "pengene følger brugerne", o. lign. mere karakteristisk nyliberalistisk end de mere klassiske forslag om tilbagerulning af den offentlige sektor gennem offentlige nedskæringer, privatiseringer, mv.

Som det fremgår i flere af de efterfølgende artikler (bl.a. af Per Høberg, Christian Ydesen og Balder Andersen) har den danske nyliberalismes udvikling været stærkt præget af skiftende mix mellem sådanne ny- og gammelliberalistiske elementer. Bl.a. har ambitionerne om massive privatiseringer og en mere drastisk tilbagerulning af den offentlige sektor ændret sig væsentligt fra dengang Poul Schlüter i 1980'erne hejste privatiseringsbanneret og Anders Fogh Rasmussen i slutningen af 1990'erne krævede reduktioner i den offentlige sektor med 100.000 til en VK-regering, der knapt tør skrive privatisering og færre offentligt ansatte på ønskesedlen.

Frank Aaen tager i sin artikel fat på de gammelliberalistiske elementer i nyliberalismen i form af privatiseringer og udlicitering. Han giver i sin artikel en god oversigt over, hvordan dele af den offentlige sektor f.eks. DSB, Tele Danmark/TDC, DONG, Københavns Lufthavne og Post Danmark er blevet direkte omdannet til selskaber drevet af profitmaksimering og kamp om markedsandele. I nogle tilfælde er det (i første omgang) sket i form af en fortsat offentlig dominans på ejersiden. I andre tilfælde ved (gradvist) salg til private.

På dette punkt synes udviklingen i Danmark ikke at adskille sig væsentligt fra det, der er sket i en række andre lande. Frank Aaen fremlægger desværre ingen internationale sammenligninger. Men der har været forskel på udgangspunktet og omfanget af ændringerne. Derimod synes der ikke at være tale om nogen kvalitativ forskel, en særlig dansk nyliberalisme på dette punkt. Danmark har som følge af erhvervsstruktur og en stærk liberal politisk tradition kun haft relativt få store offentligt ejede produktionsvirksomheder sammenlignet med mange andre europæiske lande. Der har groft sagt været relativt lidt at privatisere i Danmark.

Frank Aaens påskønnelsesværdige bestræbelse på at kaste lys over en langstrakt og betydelig privatiseringsbølge kan let komme til at skygge for den nærliggende pointe, at den danske nyliberalisme bl.a. er karakteriseret ved ikke i samme kvantitative omfang som i mange andre lande at handle om af gammelliberal reprivatisering af offentlig produktionsvirksomhed - af den simple grund, at vi ikke har haft så pokkers meget af privatisere af.

Netop fordi både den danske nyliberalisme og nyliberalismen i andre lande er formuleret som historisk konkrete strategiske svar på arbejderbevægelsens og den demokratiske styrings erobringer, bliver det farligt og tendentielt misvisende, hvis man udelukkende går på jagt efter den nyliberalisme, der består i privatiseringer og mindre offentlig sektor. Der er tværtimod brug for at gå på jagt efter de nyliberale hybridformer.

For mig at se, er det derfor overdrevent firkantet og delvist misvisende at tale om et samfund, hvor både økonomien og de afgørende brudflader er delt mellem to sektorer, den offentlige og den private, den demokratiske og den ikke-demokratiske, som Anders Lundkvist gør i artiklen *Den danske kapitalisme og demokratiets forfald*.

Med blandingsøkonomien og den politiske regulering er det svært at tale om en 100 pct. udemokratisk privat sektor. Det politiske demokrati og de offentlige reguleringsinstitutioner træffer i dag en lang række beslutninger om at fremme bestemte former for miljøproduktion,

energirenovering, arbejdsmiljø, byplanlægning, afgifter, o.lign., som regulerer den private sektor. På den positivt stimulerende side træffes der politiske (for få og små) politiske beslutninger om at give den private sektor passende muligheder for at få et konkurrencedygtigt profitafrækst på innovation, udvikling og produktion inden for bestemte områder. Miljø- og energiteknologi er kun to blandt mange eksempler.

Den slags politisk regulering (ofte kaldet "politikfejl" i den nyliberale jargon) kan i virkeligheden ses som et udtryk for en (antiliberal) 'planøkonomi' i den forstand, at det er økonomi som planlagt, dvs. som demokratisk besluttet. Der er nærmest skæbnens ironi, at det sjældent er centrum-venstre, der tør fremhæve dette perspektiv, mens de nyliberale flittigt gør det.

Dette skal selvfølgelig ikke gøre os blinde for den enorme magt over samfundsøkonomi og samfundsmæssig arbejdsdeling, som fortsat ligger hos de, der er sat til at forvalte jagten på umiddelbar profit i den private sektor. Men nærmest helt at afvise den demokratiske regulerings eksistens - og udfordring for neoliberalisme-strategierne - vil være forfejlet. Tilsvarende er det også misvisende, hvis man fastholder, at den offentlige sektor slet og ret er demokratisk, selv om nyliberalismen har gennemført stadigt mere markedsregulering internt i den offentlige sektor.

Peter Nielsen argumenterer i sit bidrag *Nyliberalismen i velfærdssamfundet* for nødvendigheden af netop at forstå nyliberalismen - herunder ikke mindst den særlige danske nyliberalisme - ud fra disse nye hybridformer, hvor grænserne mellem stat og marked, offentlig og privat sektor rekonfigureres. Peter Nielsen argumenterer - efter min mening med rette - mod de forskere, der har haft svært ved at få øje på en særlig dansk nyliberalisme, fordi de i vid udstrækning alene har defineret nyliberalismen, som den klassiske liberalisme - uindskrænket markedsregulering i et samfund med mindst mulig stat og mest mulig samfund.

Det er ganske rent empirisk rimeligt nemt at konstatere, at hvis man sammenligner med f.eks. Storbritannien, o.lign., er de offentlige velfærdssystemer i Danmark kun i ringe grad blevet rullet tilbage og overladt til private virksomheder og markedet. Men Peter Nielsen har ret i, at nyliberalismen også handler om statens indhold og interne reguleringsformer og ikke blot om den offentlige sektors omfang. Her synes Peter Nielsen at have fat i et væsentligt træk ved nyliberalismen.

Den klassiske liberalisme kunne hylde og bygge på en fremvoksende kapitalistisk markedsøkonomi og i sin oprindelige form nøjes med at bekæmpe feudale hindringer for markedsregulering og afvise socialistiske forsøg på at lade social og demokratisk styring indskrænke eller afskaffe markedsreguleringen. Nyliberalismen har derimod en anderledes og ny udfordring, nemlig aktivt at skabe markedsrelationer og -adfærd på områder, som den demokratiske regulering i mellemtiden har taget helt eller delvist over. Her kunne nyliberalismen selvfølgelig have valgt alene at gå efter genetablering af ren og uhæmmet markedsregulering ved privatisere den offentlige sektor og afskaffe demokratisk regulering. Men den nej er nyliberalismen ikke gået i bl.a. Danmark.

Den klassiske liberalisme talte på jomfruelig vis om 'en naturlig frihed' på markedet, som staten og demokratiet blot skulle holde sig fra. Men den mødte arbejderbevægelsen og det politiske demokrati for længst taget. Vi har samfund, hvor vi *trods markedet* har fundet måder at producere f.eks. uddannelse, sygdomsbehandling, økonomisk tryghed, omsorg, osv., og vi har et samfund, hvor borgerne ikke uden sværds slag af revolutionære dimensioner vil finde sig i, at produktionen af sådanne velfærdsgoder skal bestå eller falde bort efter private kapitalister lyst til og mulighed for at tjene profit på det. Derfor må nyliberalismen nødvendigvis udøve langt mere social ingeniørkunst og tænke i nye markeds-mæssige styringsformer, hvor 'de frie valg' på markedet kan og skal tilrettelægges omhyggeligt, så individernes frie valg bliver som ønsket.

Dette rejser en omfattende dagsorden og udfordring for nyliberalismen. Kan nyliberalismen ad politisk vej skabe nye markeder med netop de markedsinformationer, økonomiske incitamenter, osv., der kan få borgerne til i tilstrækkeligt omfang at handle, som de nyliberale politikere ønsker det? Og kan den ønskede adfærd alene skabes gennem politisk skabte markedsvilkår, eller må nyliberalisterne gribe til antiliberalt formynderi med forbud, påbud, sanktioner og straf? Denne potentielt antiliberale side af nyliberalismen er desværre ikke rigtigt behandlet i bogen.

Ivan Lind Christensen og Christian Ydesen har dog skrevet en spændende artikel, hvor de forsøger at bruge historiske kilder om henholdsvis Socialdemokratiets og Venstres syn på forholdet mellem stat, individ og marked i perioden før og efter 1980 til at begrunde en tese om et nyliberalt brud i Danmark omkring 1980. Man kan diskutere, hvor meget artiklen bidrager til at begrunde tesen. Men undervejs gives der en kildenær beskrivelse af, hvordan specielt Socialdemokratiet efter 1980 optager ganske meget nyliberalt tankegods.

Nærmest stik modsat Peter Nielsen karakteriserer Balder Asmussen nærmest den danske nyliberalisme som en historisk parentes, der begyndte og sluttede med Poul Schlüter. Dansk nyliberalisme er en politisk umulighed, som følgelig må rumstere som ideologisk fænomen med stærkt begrænset realpolitisk betydning. Siden Schlüter og Anders Fogh Rasmussens minimalstatsbog har nyliberalismen ifølge Balder Asmussen - ikke mindst under Anders Fogh Rasmussen som Venstre-formand - ført en ren skyggetilværelse, fordi vejen til at vinde og beholde den politiske magt har krævet det. Denne tendens til at reducere dansk nyliberalisme til en historisk parentes hænger nøje sammen med, at Balder Asmussen identificerer nyliberalismen med, at staten undlader at blande sig i den økonomiske udvikling plus noget i stil med et generalangreb på den danske velfærdsstat, som da Anders Fogh Rasmussen i slutningen af 1990'erne krævede 100.000 færre offentligt ansatte. Hvis man som jeg ikke køber, at dette er den eneste mulige nyliberalisme i Danmark, er det oplagt, at man ikke kan stoppe med at lede efter en særlig dansk nyliberalisme, fordi man ikke finder en dansk nattevægterstat med 100.000 fyrede offentligt ansatte.

Det er Janne Gleerup formodentlig enig i. Hun analyserer i hvert fald et afgørende aspekt af nyliberalismen, nemlig hvordan neoliberalismen påvirker arbejdslivet for offentligt ansatte. Hun fremhæver specielt, at det er en logisk følge af neoliberalismens 'low trust principal agent'-teorier, at VK-regeringen har indbygget stadigt flere former for bureaukratisk kontrol med de offentligt ansatte og tilsvarende gjort tillid til at onde, der skal overvindes. Tankegangen er jo, at man er nødt til at møde de offentligt ansatte med kontrol, konkurrence og markedskontrol, hvis politikerne og skatteborgerne skal undgå, at de offentligt ansatte meler deres egen kage ved at være flest mulige og at lave mindst muligt, o.lign. Derfor skal afsætning af velfærdsydelser på markedet erstatte faglige standarder og medbestemmelse for de offentligt ansatte.

Jagten på en dansk nyliberalisme må nødvendigvis også rumme internationale dimensioner. Den danske nyliberalisme er jo dybt præget af ting som international afregulering af finansielle transaktioner, EU's indre marked, osv. Kenneth Haar giver i sin artikel et eksempel på, at EU er en politisk kampplads med en række åbenlyse hjemmefordelen for de nyliberale kræfter i både medlemslandene og EU's institutioner.

Kenneth Haars eksempel er den såkaldte Lissabon-strategi for at udvikle EU til verdens mest konkurrencedygtige økonomi, som blev søsat på EU-topmødet i Lissabon i 2000. Lissabon-strategien blev oprindeligt skabt i en tid med mange socialdemokratisk ledede regeringer, og de første formuleringer og målsætninger bar tydeligt præg heraf. Strategien lagde i den oprindelige form vægt på at skabe et socialt Europa, hvor arbejdsløshed, fattigdom og udstødning blev nedbragt til fordel for bl.a. massive investeringer i de menneskelige ressourcer. Men hurtigt gled de kønne socialdemokratisk prægede ord og målsætninger i baggrunden til fordel for politisk pression for øget fleksibilitet på arbejdsmarkedet, intensiveret markeds konkurrence og forringelse af

pensionsordningerne i en række EU-lande.

Artiklen bidrager således til at blottlægge det politiske pres på bl.a. Danmark for at gå i nyliberalistisk retning. Men desværre diskuterer artiklen ikke, hvorvidt - og i givet fald hvordan - et sådant nyliberalistisk pres fra EU på de enkelte medlemslande virker forskelligt i de enkelte EU-lande. Kenneth Haar nøjes med at karakterisere det som en bestræbelse 'efter angelsaksisk model'. En sådan forståelsesramme kan lægge op til, at udviklingen skal forstås som en slags neoliberal harmonisering af markedsregulering, mv. Men selve det forhold, at et EU domineret af liberalt-konservative regeringer presser politisk på for neoliberale reformer i de enkelte lande, udelukker på den anden side ikke, at de konkrete politisk-institutionelle ændringer i de enkelte lande kan vise sig endog meget forskellige.

Da Lissabon-strategien primært baserer sig på den såkaldt åbne koordinerings metode frem for direkte EU-lovgivning, kan den politiske følgagtighed over for et neoliberalt pres være ganske forskellig fra land til land. Kravene til de enkelte lande reformer kan variere meget. Den kan f.eks. lægge politisk pres på den danske efterlønsordning uden at stille tilsvarende krav i andre lande, mens den danske kombination af universel folkepension og kollektive arbejdsmarkedspensioner stort set går ram forbi sammenlignet med pensionssystemerne i en række sydeuropæiske lande.

Derfor vil det være interessant f.eks. at gennemføre komparative analyser af, hvordan Lissabon-strategien 'angelsaksiske neoliberalisme' har påvirket forskellige EU-lande forskelligt og dermed været med til at udforme forskellige neoliberale regimer i de forskellige EU-lande. Det ville også kunne give et bedre grundlag for at vurdere mulighederne for et koordineret, internationalt modspil til EU's neoliberale pres. Selv om EU ikke mindst i den nuværende periode er en politisk kamp på udebane i modvind, er det afgørende at blive klogere på, hvordan det neoliberale pres fra EU påvirker de enkelte EU-lande og på mange måder påvirker dem forskelligt. Skal man spille på en knoldet udebane, er det rart at kende knoldene så præcist som muligt.

Samlet set er det bestemt en læseværdig antologi, selv om artiklerne både kommer lidt rigeligt langt omkring og er indbyrdes uenige. Er man som jeg på jagt efter en nærmere indkredsning af en særlig dansk nyliberalisme, kan der dog være lidt for langt mellem snapsene. For nogle af artiklerne skyldes det, at forfatterne slet ikke har haft sigtekornet rettet mod en analyse af en særlig dansk nyliberalisme i et internationalt nyliberalt system. De synes snarere at være optaget af at skrive om nyliberalisme på et dansk materiale, at finde nyliberalismen i den danske høstak. Det er selvfølgelig en helt legitim ambition. Blot var det ikke lige det, jeg var på jagt efter.